

Jerzy Strzelczyk

"Mächtige Frauen? Königinnen und Fürstinnen im europäischen Mittelalter (11.-14. Jahrhundert)", hg. von Claudia Zeyunter Mitwirkung von Sophie Cafl isch und Philippe Goridis, Ostfildern 2015 : [recenzja]

Roczniki Historyczne 81, 213-215

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ostatni biogram, Stefana V (885-891), nie został, jak już wspomniałem, ukończony, urywa się w połowie zdania.

Ważnym, wręcz nieodzownym w tego typu edycjach, elementem są indeksy. Wydawcy dołączyli do swej edycji indeks tytułów kościołów i innych miejsc sakralnych (s. 551-567), indeks osobowy (s. 569-599) i geograficzny (s. 601-612, te dwa opracował T. Dekert), leksykon trudniejszych i wymagających objaśnienia terminów (s. 613-625) oraz wspomniane uzupełnienia do bibliografii.

Określenie „monumentalna” w odniesieniu do polskiej edycji LP nie będzie przesadą. Jest to bez wątpienia jedno z podstawowych źródeł nie tylko do dziejów wczesnośredniowiecznego papieństwa, lecz także znacznej części chrześcijańskiej Europy. Z punktu widzenia rozwoju piśmiennictwa biograficznego przekonująco wykazał jego znaczenie Walter Berschin w swoim równie monumentalnym dziele *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter* (t. I [1986], s. 270-276, t. II [1988], s. 115-138, t. IV, cz.2 [2001], s. 473-479), które – jako jedno z niewielu – uszło uwagi zasłużonych Wydawców.

Jerzy Strzelczyk (Poznań)

Mächtige Frauen? Königinnen und Fürstinnen im europäischen Mittelalter (11.-14. Jahrhundert), hg. von Claudia Zey unter Mitwirkung von Sophie Caflisch und Philippe Goridis (Vorträge und Forschungen, Bd. LXXXI), Jan Thorbecke Verlag, Ostfildern 2015, ss. 488.

Założony w 1951 r., początkowo działający pod inną nazwą (obecna pochodzi z 1958 r.), Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte, bez wątpienia jedna z najbardziej prestiżowych instytucji naukowych poświęconych historii średniowiecznej, w swej historii, która jest dość wiernym towarzyszem i świadkiem powojennych przemian mediewistyki niemieckiej, przebył, nie tracąc jednak nigdy wysokiej rangi naukowej, dość znaczną ewolucję¹. Widoczna jest ona między innymi, a może nawet przede wszystkim, w tematyce regularnie dwa razy w roku odbywanych sympozjów w Reichenau na Jeziorze Bodeńskim, których rezultaty są publikowane najpierw w postaci powielanych protokołów, a następnie w znanej „zielonej” serii *Vorträge und Forschungen* (dalej: VuF), która, podobnie jak wydawana równolegle, bardziej monograficzna seria dodatkowa (*Sonderbände*), należy od dawna do podstawowego wyposażenia każdej biblioteki mediewistycznej nie tylko na obszarach języka niemieckiego. Poza nieśmiałym początkowo, później zaś (poczynając od lat siedemdziesiątych XX w.) coraz intensywniejszym otwieraniem się na nowe prądy i impulsy, należy z uznaniem stwierdzić zwiększające się zainteresowanie problematyką wschodnich sąsiadów Niemiec – Polski i Czech, którym zostały poświęcone specjalne sympozja i tomy ich materiałów², a także (znowu poczynając od początku lat siedemdziesiątych) zwiększający się, acz tylko do pewnych granic, udział uczestników z Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej. Jedna sfera pozostawała do niedawna w Konstancji nieporuszona – sfera kobiet, czy raczej ich braku, i to zarówno w sensie osobowym, jak i przedmiotowym (tematycznym). Obecnie wśród 26 czynnych członków Arbeitskreis doliczyłem się ich 6, a jedna z nich – Claudia Zey z Zürichu – pełni nawet funkcję przewodniczącej, ale charakterystyczne, że wśród zmarłych oraz honorowych członków brak zupełnie kobiet, chodzi więc o zjawisko nowe. Jeżeli nazwiska kobiece od dawna pojawiały się wśród autorów *Sonderbände*, to w zasadniczej serii VuF jako inicjatorki sympozjów i redaktorki materiałów

¹ Zob. S. Weinfurter, *Standorte der Mediävistik. Der Konstanzer Arbeitskreis im Spiegel seiner Tagungen*, w: *Die deutschsprachige Mediävistik im 20. Jahrhundert*, red. P. Moraw, R. Schieffer (VuF 62), Ostfildern 2005, s. 9-38.

² *Das Reich und Polen. Parallelen, Interaktionen und Formen der Akkulturation im hohen und späten Mittelalter*, red. A. Patschovsky, T. Wunsch (VuF 59), 2003; *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit*, red. I. Hlaváček, A. Patschovsky (VuF 74), 2011.

pojawiły się dopiero wraz z tomem 79 (o soborze w Konstancji) w 2014 r. *Signum temporis*. Co o tym pomyśleliby inicjatorzy Arbeitskreis z takimi, raczej konserwatywnymi, osobistościami jak Theodor Meyer, Walter Schlesinger czy Helmut Beumann, możemy się tylko domyślać.

Przed wszystkim jednak wraz z 81 tomem serii, który pragniemy tu nieco bliżej przedstawić, pojawiła się, i to nie jako uboczna, lecz zasadnicza – problematyka kobiet w średniowieczu, konkretnie „kobiet władzy” (co prawda ze znakiem zapytania) – królowych i księżnych, w przedziale czasowym celowo przekraczającym umowną granicę pomiędzy pełnym a późnym średniowieczem. Od samego sympozjum na wyspie Reichenau (wrzesień 2010 r.) minęło już pięć lat. Claudia Zey wraz z dwoma współpracownikami przygotowała materiały do druku i napisała tekst wprowadzający. Oprócz niego znalazło się w tomie 11 artykułów zasadniczych oraz – dobrym zwyczajem serii – artykuł podsumowujący. Łącznie grono autorów obejmuje 8 niewiast i 5 mężczyzn z Niemiec, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, Francji i Austrii. Poza językiem niemieckim występuje angielski i francuski. Nowością (również symptomatyczną) jest zaopatrzenie wszystkich artykułów (oprócz podsumowania) w streszczenia anglojęzyczne.

Claudia Zey, *Mächtige Frauen? Königinnen und Fürstinnen im europäischen Mittelalter (11.-14. Jahrhundert)* – Zur Einführung (s. 9-33), przedstawiła z obszerną dokumentacją bibliograficzną stan badań nad podjętym zagadnieniem, spróbowała określić postawione przed sympozjum cele poznawcze, podjęła polemikę z niektórymi – jak uznała – stereotypami, sformułowała zakresy tematyczne nadające się bądź do podjęcia próby reinterpretacji, bądź po prostu do rozpoznania, a w części końcowej przedstawiła pokrótce i uzasadniła tematykę następnych artykułów. Jeden z punktów ciężkości zbioru spoczął na wybranych obszarach peryferyjnych cywilizacji europejskiej (Półwysp Pirenejski, Outremer, imperium anglo-normańskie), drugi – na problemach ogólniejszych, dwa teksty dotyczą zaś południowo-zachodnich obszarów Rzeszy. Chociaż we wszystkich w zasadzie artykułach jest mowa o sprawach kościelnych bądź religijnych, to jednak z dwoma wyjątkami (artykuły S. Hirbodan i J. Hörmann-Thurn und Taxis) dotyczą one przede wszystkim, zgodnie z tytułem, sfery świeckiej.

Zasadniczy i wykraczający poza właściwą tematykę sympozjum, choć oczywiście w jej ramach zupełnie niezbędny, jest artykuł Christine Reinle (Gießen), *Was bedeutet Macht im Mittelalter?* (s. 35-72), sytuujący się na pograniczu historii, socjologii, teologii i filozofii. W centrum rozważań znalazły się dwa bardzo niejednoznaczne pojęcia: „Macht” i „Herrschaft” oraz ich wzajemny stosunek. Artykuł Nikolasa Jaspersa (Heidelberg), *Indirekte und direkte Macht iberischer Königinnen im Mittelalter. „Reginale” Herrschaft, Verwaltung und Frömmigkeit* (s. 73-130), przybliża i próbuje wyjaśnić fenomen ponadprzeciętnie znacznej w skali europejskiej roli niewiast panujących bądź sprawujących rządy regencyjne w większości państw Półwyspu Pirenejskiego (z wyłączeniem al-Andalus i Portugalii), zwłaszcza w Aragonii, na Majorce, w Kastylii-Leonie i Nawarze. N. Jaspers, podobnie jak niektórzy inni Autorzy w odniesieniu do swoich tematów (A. V. Murray, Ph. Goridis, E. van Houts, P. Corbet, J. Hörmann-Thurn und Taxis), dołączył do swego artykułu listy władczyń wymienionych królestw na przestrzeni XI-XIV w. Poza Półwyspem Pirenejskim obszarem szczególnie często i dobitnie występującego zjawiska rządów kobiecych były państwa krzyżowców na Bliskim Wschodzie, co oczywiście wiązało się z okolicznościami historycznymi i brakiem męskich dziedziców. Obszarowi temu poświęcono dwa artykuły, tym ciekawsze, że ukazujące tytułowy problem z dwóch perspektyw, władczyń oraz ich małżonków i wdowców po nich: Alan V. Murray (Leeds), *Women in the royal succession of the Latin Kingdom of Jerusalem (1099-1291)* (s. 131-162) oraz Philippe Goridis (Zürich), *Gefährten, Regenten, Witwer. Männliche Herrschaft im Heiligen Land der Erbköniginnen* (s. 163-197). Postaci wybitnych władczyń nie brakowało także w Anglii anglo-normańskiej i andegawęńskiej, co było wprawdzie w jakimś sensie kontynuacją stosunków anglosaskich, ale bez wątplenia uległo wzmocnieniu po podboju, w związku z częstymi nieobecnościami monarchów (konieczność pobytu w kontynentalnej części imperium, udział w krucjatach), a także ułatwione większą niż gdziekolwiek w łacińskiej Europie (może poza Sycylią) centralizacją i stabilizacją państwa. Tym zagadnieniem zajęła się Elisabeth van Houts (Cambridge), *Queens in the Anglo-Norman/Angevin Realm 1066-1216* (s. 199-224), podczas gdy Patrick Corbet (Nancy), *Entre Aliénor d’Aquitaine et Blanche de Castille. Les princesses*

au pouvoir dans la France de l'Est (s. 225-247), przedstawił szczególną intensywność rządów kobiecych na obszarach wschodniej Francji.

Grupę artykułów ponadregionalnych, poza wymienionym już tekstem Ch. Reinle, rozpoczyna Brigitte Kasten (Saarbrücken), Krönungsordnungen für und Papstbriefe an mächtige Frauen im Hochmittelalter (s. 249-306), w interesujący i porównawczy sposób wykorzystując dość obszerny materiał zawarty w dwóch wymienionych w tytule kategoriach źródeł. Do tej samej grupy należy zaliczyć artykuł dotyczący księń sprawujących rządy zarówno duchowne, jak i świeckie, pióra Sigrid Hirbodan (Tybinga), Weibliche Herrschaft zwischen Kirche und Welt. Geistliche Fürstinnen im 11.-14. Jahrhundert (s. 411-436). Ostatnia grupa prac dotyczy średniowiecznej Rzeszy (Cesarstwa), z tym że Elke Goez (Monachium) zajęła się problemem poniekąd centralnym: Mit den Mitteln einer Frau? Zur Bedeutung der Fürstinnen in der späten Salierzeit (s. 307-336), podczas gdy dwie pozostałe Autorki, należące do tej grupy przyjrzały się kwestii rządów kobiecych na południowej rubieży Rzeszy: Martina Stercken (Zürich), *saeldenriche frowen und gschwind listig wib* – Weibliche Präsenz Habsburgs im Südwesten des Reiches (s. 337-364), Julia Hörmann-Thurn und Taxis (Innsbruck), Mächtige Fürstinnen – fromme Stifterinnen? Das Stiftungsverhalten der Tiroler Landesfürstentinnen (13. und 14. Jahrhundert) (s. 365-410). Podsumowania obrad i księgi podjął się, co wolno potraktować jako przyjazny gest w kierunku „świata mężczyzn”, Jörg Rogge z Moguncji (s. 437-457; tytuł identyczny z tytułem całej książki), „ein schwacher Mann” (s. 437) – jak się zartobliwie sam określił – w kontraście do „silnych niewiast”, będących tematem przewodnim publikacji. Staranne skorowidze osobowy i geograficzny dopełniają tomu.

Od szerszego prezentowania, a tym bardziej od krytycznego omawiania bogatej merytorycznie i w wielu punktach nowatorskiej metodycznie książki, wypadło się w ramach niniejszej recenzji uchylić, ponieważ celem jej jest jedynie zasygnalizowanie poruszanej problematyki. Nie ulega wątpliwości, że w gronie coraz bujniej rozkwitających badań i mnożących się publikacji na temat różnych aspektów dziejów i roli kobiet w średniowieczu (podobnie zresztą jak w innych epokach) omawiana tu praca zbiorowa zajmie istotne miejsce i być może skłoni w przyszłości do uwzględnienia obszarów, dla których w niej samej zabrakło miejsca, takich jak Bizancjum, Ruś, Europa Środkowo-Wschodnia, Skandynawia czy „krawędź celtycka”, wreszcie – średniowieczny świat islamu. Przypomniano wiele postaci niewiast odgrywających wielką rolę w dziejach, tych znanych, jak również i mniej znanych. Oprócz osiągnięć i działań ściśle politycznych, nie zapomniano o kulturowej i religijnej działalności średniowiecznych pań. Oczywiście nie można mieć pretensji do organizatorek sympozjum z 2010 r. za tak znaczące terytorialne ograniczenie pola badawczego, tym bardziej że zostało to, być może, w jakimś stopniu wymuszone przyjętą i nienaruszalną konwencją obrad na Reichenau. O tym, że np. w Polsce, zwłaszcza w ostatnich latach, sporo pisano także o politycznej i pozapolitycznej roli kobiet³, nie tylko zresztą polskich⁴, niczego się tu nie dowiemy. Stosunkowo rzadko spotykamy w omówionej publikacji postacie i nawiązania do dziejów Polski, bodaj najobszerniej w rozprawie J. Hörmann-Thurn und Taxis w związku z Eufemią, córką Henryka V wrocławskiego i żoną księcia Ottona karyńskiego (s. 379 n.). W różnych miejscach wspomniane zostały m.in. (bez wzmianki o ojcu Władysławie Wygnańcu) Rycheza (Rica) żona Alfonsa VII z Kastylii-Leónu, sprawująca przez kilka lat regencję w połowie XII w., Judyta salicka, Wiola opolska, Grzymisława sandomierska oraz Anna żona Henryka Pobożnego.

Jerzy Strzelczyk (Poznań)

³ Żeby ograniczyć się do kilku prac podstawowych: G. Pa c, Kobiety w dynastii Piastów. Rola społeczna piastowskich żon i córek do połowy XII w. Studium porównawcze, Toruń 2013; t e n ż e, Czy królowa Rycheza używała pieczęci?, *Kwartalnik Historyczny* 122, 2015, nr 1, s. 5-38 (problem pieczęci władczyni występuje w niektórych artykułach omawianego zbioru); *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A. A. Kluczek, Katowice 2015.

⁴ Np. M. Dą b r o w s k a, *Łacinniczki nad Bosforem. Małżeństwa bizantyńsko-łacińskie w cesarskiej rodzinie Paleologów (XIII-XV w.)*, Łódź 1996.